

# הקמת מקום תפילה חדש

הרב אסף ברלינר, ר"מ בישיבת ההסדר בנתיבות

## הצגת השאלה

במאמר זה נדון אם ישנה בעיה בהקמת מקום תפילה או קהילה חדשה, במקום שבו כבר קיים בית כנסת היכול פיזית להכיל את כל המתפללים. הרצון במקום תפילה חדש יכול לנבוע ממניעים שונים: לעתים מפירוד לבבות גרידא ולעתים בעקבות הבדלי סגנון, כגון כשחלק מן הקהל רוצה בתפילה בנוסח קרליבך, בתפילה אטית או מהירה, בדברי תורה מסוג כזה או אחר או בהתנהלות קהילתית אחרת.

השאלה היא אם מותר ואם ראוי להקים מקום תפילה או מניין חדש בנסיבות אלה, מהם השיקולים העומדים כאן זה מול זה, ומהן הנסיבות היכולות לאפשר הקמת מניין כזה.

לדילמה זו פנים הלכתיים מצדדים שונים, וכמו כן פנים קהילתיות בדמותן של ריבוי או מיעוט מחלוקות, או השלכות קהילתיות נוספות. להבהרת הדיון יש להדגיש שאין מדובר כאן בנוסח שונה של תפילה, בנושא זה כבר דשו רבים. דיוננו עוסק ברצון להיפרד מסיבות שאינן מנהג שונה.

מטבע הדברים שאלות מסוג זה תלויות מאוד בנסיבות הזמן והמקום, בנפשות הפועלות ובמערכות היחסים, ודורשות שיקול דעת מעמיק, לכן אין כאן פסיקת הלכה אלא התוויית כיווני חשיבה בלבד.

## א. בניית בית כנסת - דבר מצווה

כותב הריב"ש<sup>1</sup>:

גם מזה שאמרת, אם באו יחידים לעשות להם מדרש לתפלה, וקמו אנשים למנוע; אם נתן לשמוע?

ודאי משתקין אותו<sup>2</sup> בנזיפה, שמעכבין את הרבים מלעשות מצוה, ואין עון גדול מזה. וכבר מנה הרמב"ם ז"ל זה, באותן כ"ד דברים שב"ד נזקקים לנדות העובר; ואיתא בירושלמי דמועד קטן (פ"ג ה"א): מעכב רבים מלעשות מצוה, צריך נדוי.

ואם נותנין טעם לדבריהם, מפני ישוב הבית הכנסת, שלא תחרב, אז הקהל מעיינין בדבר, ועושיין תקנה לקיים את שתייהן.

דברי הריב"ש נפסקו להלכה ברמ"א, וז"ל:<sup>3</sup>

ואם רוצים לבנות להם בית הכנסת אחר, או יחידים הבאים לבנות להם בית הכנסת, אין אחרים יכולין למחות בידם, והמוחה ראוי לנזיפה.

אם כן הריב"ש לא רק שאינו מגנה הקמת בית כנסת נוסף, אלא רואה בה התעוררות למצווה, שאין למנוע אותה והמונע הוא בגדר מונע רבים מלעשות מצווה וראוי לנזיפה.

אפילו אם ישנו צדק בטענת המערערים (בטענה זו נדון לקמן), הריב"ש אינו מורה למנוע את הקמת בית הכנסת הנוסף, אלא למצוא תקנה שתאפשר את קיום שניהם.

נדמה שחשוב לפתוח את הדיון מתוך זווית זו. פעמים רבות קולות בתוך ציבור או קהילה הרוצים להקים מסגרת חדשה, או לשנות נוהג כזה או אחר, נתפסים כ"עושה חדשות בעל מלחמות", כמי שהמניע שלהם הוא מחלוקת או רצון להתגדל. כמובן, במקרים רבים אכן הדבר כך. ואולם מדברי הריב"ש עולה התייחסות הפוכה: כמובן שרצונות התחדשות מעלים פעמים רבות קשיים ודילמות, ויש לדרוך בכל מקרה לגופו, אולם

1 שו"ת ריב"ש סימן רנג.

2 נראה דצ"ל "אותן".

3 הגהות הרמ"א חושן משפט קסב, א.

עצם ההתעוררות - אל לה בהכרח להיחשד כנובעת ממקורות זרים אלא כבאה ממקום של מצווה.

התבוננות כזאת עשויה ליצור אצל רב הקהילה או מנהיגי הציבור האמונים על ההחלטות, ראיית מציאות עמוקה ומכוונת יותר.

## ב. בעיות אפשריות

### דברי האוסרים

למרות האמור לעיל, בדברי משיבים רבים מצאנו התייחסות שלילית מאוד כלפי התפלגות מניין מבית כנסת קיים.

כך כותב המג"א:<sup>4</sup>

ומדברי הרא"ם<sup>5</sup> נראה שס"ל דאם הב"ה מכילה אותם - אסורים ליפרד וכ"כ במשפטי שמואל.<sup>6</sup>

בדברי המשיבים שמביא המג"א וכן בדברי משיבים נוספים עולות כמה סיבות, וננסה לדון בהן.

### 1. לא תתגודדו

דומני, שבמבט ראשון עולה שיתכן שישנה כאן בעיה של "לא תתגודדו", משום שיש כאן פרישה מקהל קיים, או למצער אי-השתתפות בקהל קיים לטובת הקמת קהל חדש. ואולם פוסקים רבים שעסקו בשאלת הקמת מניין חדש או שאלות נלוות, למיטב השגתי, לא הזכירו את העניין של לא תתגודדו.

באופן כללי מאוד, לאיסור לא תתגודדו מופיעים שני טעמים בראשונים: שלא תיעשה תורה כשתי תורות<sup>7</sup> או משום מניעת מחלוקת.<sup>8</sup> הטעם הראשון בוודאי איננו שייך כאן משום שאיננו מדברים על הלכות שונות או אפילו על מנהגים שונים. הטעם השני לכאורה יכול להתקשר

4 אורח חיים סי' קנר ס"ק כג.

5 ח"א נג.

6 סי' מא, ועיין בהר"ש הלוי סימן ה.

7 רש"י עירובין יג, א ד"ה שלא תעשו אגודות אגודות.

8 רמב"ם עבודה זרה יב, יד.

לכאן, ואולם הקשר הסוגיה איננו עוסק בכך אלא בשני בתי דין בעיר אחת. אחרונים דנו בשאלה אם "לא תתגודדו" שייך גם במנהגים שונים, ונראה ברור שכאשר אין מדובר אפילו על מנהג שונה, אין בכך משום לא תתגודדו.

## 2. מניעת מחלוקת

ברור הוא שאם הקמת בית הכנסת החדש תגרום מחלוקת גדולה, תהיה כאן בעיה משמעותית - אסור להחזיק במחלוקת וקל וחומר לגרום לה. חז"ל ראו בחומרה רבה את המחלוקת ואת השלכותיה הקשות, והדברים פשוטים.

בהקשר שלנו, כך עולה למשל בשו"ת משפטי שמואל המובא בדברי המג"א שנזכרו לעיל. השואל שם כותב:<sup>9</sup>

עוד שאל השואל שמקודם שבאו היהודים לגור ביננו לא היה אלא קהל אחד, והיה קהל מפואר, אנשי שם... וכל אנשי העיר היו מתפללים שם, ועתה מחדש קמו אנשים ורצו לעשות בית הכנסת אחר ולקחו להם טענה בחלקת לשונם לפתות קצת יחידים אחרים שיצאו מהקהל הישן. וילכו חוץ באומרים שהיה דירתם חוץ לעיר והבית כנסת הישן הוא תוך החומות היה קצת רחוק מהם, ובחושבם שכוונתם לשמיים, נתפתו והלכו עמם ועשו בית הכנסת אחר ועתה מיום שנפתח אותו בית הכנסת לא ראו יום טובה רק רע מצד המחלוקת והמריבות והקטטות שכונת אותם בעלי ריב לעורר מדנים ולהשתרר על הבריות.

גם בזה אשיב... כי בזמן היות בחיים החכם השלב מהר"ר בנימין ז"ל רצו להפרד והחכם ז"ל החרים מדעת רובם או כלם שלא יפרדו מעולם, וכתב החכם ז"ל אלי לגזור עליהם שלא יפרדו וכן כתבתי...

בהמשך התשובה כותב בעל המשפטי שמואל שאין להקים בית כנסת חדש אפילו אם משום כך תבטל תפילת ערבית במניין.

אם כן נראה ברור שישנה בעיה להקים מניין נוסף כאשר המניע הוא מחלוקת, או למצער זו תהיה תוצאת המהלך, אפילו אם לא זו הייתה הכוונה, ושיקול זה עומד גם מול הפסדים הלכתיים.

9 משפטי שמואל סימן מ.

אלא שבמבחן המציאות שיקול זה פעמים רבות מהווה חרב פיפיות - הרי אם המחלוקת כבר קיימת, לעתים דווקא המשך השהות יחד יעצים אותה, ואילו ההיפרדות לשתי קהילות עשויה להרגיע את הרוחות. ואלו דבריו המאלפים של הרדב"ז:<sup>10</sup>

ומעתה היחיד או הרבים שיש להם איבה או שנאה או כעס או מריבה עם הצבור אין תפלתם רצויה ואסור להם להתפלל שם שמחשבתו טרודה ולא יוכל לכוין בתפלתם וכ"ש אם מכעיסין אותו על פניו תמיד וכ"ש אם הכעס הוא עם מנהיגי הקהל...

ולא תטעה בדברי לומר שאני סובר שהחלוקה טובה ח"ו דקרא כתיב חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו וגו' אלא צריך להשתדל שיהיו לב אחד לאביהם שבשמים ואם אי אפשר אלא שתמיד הם מתקוטטין והם במחלוקת דחה הרע במיעוטו.

דבריו של הרדב"ז יידונו בהמשך בפירוט. בשלב זה ברצוני ללמוד מדבריו רק את העיקרון הזה: אף על פי שעדיף לא להתפצל, לעתים פירוד הלככות כבר קיים ותפילה משותפת במצב כזה אינה רצויה, ואף לא תביא שלום אלא אדרבה תרבה מחלוקת, ולכן יש להעדיף הקמת מניין חדש שבו ישרור השלום.

עדיין יש להתלבט מה יהיה הדין כאשר הקמת המניין היא שתיצור או תעצים את המחלוקת. האם במצב זה ברור שאין לעשות כן, ללא תלות במניעי הקבוצה ובסיבות להיפרדות, או שעדיין יש לכך מקום? לפני שאתייחס לשאלה זו, אעסוק בנימוק המרכזי העולה בדברי הפוסקים נגד הקמת מניין נוסף, ומתוך כך אנסה לחזור לשאלה זו.

### 3. ברוב עם הדרת מלך

#### א - האיסור וגדריו

הבעיה המרכזית שמעלה הרדב"ז הנ"ל בהקמת מניין נוסף היא "ברוב עם הדרת מלך". כך מנמק גם המשנ"ב<sup>11</sup> את הדברים.

10 דברי הרדב"ז נפסקו להלכה בכמה תשובות, בין היתר בשו"ת חתם סופר ו' ליקוטים סימן פו.

11 סימן קנ, ובשעה"צ שם.

נבחן את מקורות האיסור ותוקפו, וממילא כיצד הוא עומד מול איסורים אחרים.

וזה לשון הפסוק במשלי:<sup>12</sup>

בָּרַב עִם הַדֶּרֶת מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לֵאִם מַחֲתֵת רְזוּן.

פשט הפסוק הוא שכאשר ישנו רוב עם - מתגדלת מלכותו של המלך. וכאשר אין לאום - מחיתת רזון, דהיינו שלטונו נפגע.

פירוש אחר הוא שהוא מתגדל בהשתררותו על השרים.

חז"ל בכמה מקומות דורשים מן הפסוק שיסנו עניין לקיים מצוות בציבור.

עדיפות זו מופיעה בכמה אופנים:

**ריבוי הנוכחים במצווה** - בגמרא בראש השנה<sup>13</sup> עולה שיסנה עדיפות לדחות את תקיעת השופר למוסף כדי שיהיו יותר אנשים.

**מצווה שנעשית על ידי אחד וריבוי אנשים הצופים בו.** מסיבה זו ישנה מצווה בראיית הכוהן הגדול כאשר הוא קורא בתורה או שורף את אפר הפרה.<sup>14</sup>

**מצווה הנעשית על ידי כמה אנשים,** ישנה עדיפות לשתף כמה שיותר אנשים, כל אחד בחלק אחר של המצווה. מסיבה זו כוהנים רבים משתתפים בהולכת הדרם למזבח בקרבן הפסח.<sup>15</sup> כמו כן בקרבן התמיד נחלקו התנאים אם הכוהנים המעלים את האיברים לכבש, הם גם המעלים אותם למזבח,<sup>16</sup> והלכה כחכמים שאותם כוהנים מעלים משום ברוב עם הדרת מלך, ומסיבה זו גם מחלקים את האיברים לכמה כוהנים. כך מצאנו גם במנחות<sup>17</sup> ועוד.

12 משלי יד, כח.

13 ראש השנה לב ע"א.

14 יומא ע ע"א.

15 פסחים סד ע"א.

16 משנה תמיד פ"ה מ"ב.

17 תורת כהנים דבורא דנרבה ריש פרשה ט.

מכאן לומד האור זרוע<sup>18</sup> שעדיף שאחד יתפלל שחרית ואחר מוסף וכדומה משום ברוב עם הדרת מלך. נקודה זו מעניינת משום שעולה כאן שהדגש אינו רק על מספר הנוכחים במעמד, אלא גם על מספר השותפים הפעילים. היינו גם אם אותו מספר אנשים יהיה נוכח, אבל רבים יותר ייטלו חלק במצווה, יש בזה עדיפות משום ברוב עם הדרת מלך.

**יחיד המוציא את הרבים במצווה** – עדיף שיחיד יוציא את הרבים משום ברוב עם הדרת מלך. כך עולה בגמרא בברכות:<sup>19</sup>

תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם. בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו; ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולן, משום שנאמר: ברב – עם הדרת מלך.

הלכה כבית הלל שעדיף שאחד יוציא את כולם. בית שמאי מסכימים לעיקרון זה, וחולקים רק מפני ביטול בית המדרש.

גם בדוגמה זו מדובר על אותה כמות נוכחים במצווה, אלא שכאן כיוון שמדובר על מעשה אחד שאין שייכת בו חלוקה, האמירה היא שעדיף שיחיד יוציא את הרבים ידי חובה מאשר שכל אחד יעשה את המצווה לעצמו.

**מצוה שנעשית על ידי כל אחד בפני עצמו, עדיף שתיעשה בציבור גדול.** בגמרא במגילה<sup>20</sup> עולה שבית כנסת של עיר גדולה עדיף על זה של עיר קטנה, משום ברוב עם הדרת מלך.

כן עולה גם מדברי הרמב"ם בנימוקו את האופן המתואר במשנה, של העלאת הביכורים:<sup>21</sup>

כיצד מעלין את הבכורים, כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים שנאמר ברוב עם הדרת מלך.

ראשונים ואחרונים כתבו שמסיבה זו עדיפה תפילה כבית הכנסת בציבור

18 אור זרוע ח"א סימן קטו. למקורות נוספים עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך 'ברב עם הדרת מלך'.

19 תלמוד בבלי ברכות נג ע"א.

20 מגילה כז ע"ב.

21 רמב"ם בכורים ד, טז.

גדול על פני תפילה בבית במניין מצומצם.<sup>22</sup> ומכאן למד הרדב"ז בתשובתו הנ"ל שבאופן עקרוני עדיף שלא לפצל מניין.

ואמנם גם הרדב"ז לא ראה בכך איסור גמור, וז"ל:

... אבל צבור המתחלק, אף על פי שהם רשאים הואיל ואיכא עדה בכל אחד מהם, מ"מ לא יפה עושיין, דברוב עם הדרת מלך וכדכתבינא.

כלומר כל עוד ישנו מניין בכל אחת מן הקבוצות, אין ניתן לומר שאין כאן רוב עם כלל, ולכן אין איסור גמור להיפרד.

לעניין זימון, כאשר ישנם עשרים סועדים נחלקו האחרונים אם ראוי להיחלק: הרמ"א פוסק שעדיף לא להיחלק משום ברוב עם הדרת מלך.

וזו לשונו בדרכי משה:<sup>23</sup>

ונ"ל הא דעשרים נחלקים היינו אם ירצו אבל עדיף טפי שלא ליחלק משום דברוב עם הדרת מלך ודין ברכת המזון כדין בית הכנסת כדאיתא בפרק שלשה שאכלו (מט, ב) וכן משמע מפירוש רש"י שם דכתב גבי עשרים דיחלקו פירוש אם ירצו. אבל עדיף טפי שלא יחלקו וכן הוא המנהג.

כלומר הרמ"א מושה את הדברים לדין בית הכנסת, ואומר שלכן עדיף שלא להיחלק. גם הרמ"א, כרדב"ז, אינו אוסר את הדבר אלא רק אומר שישנה עדיפות, ומדבריו משמע שכן גם לגבי בית הכנסת.

וזה לשונו בהגהת השו"ע:

הגה: ומ"מ אפילו כ"מ שרשאיין ליחלק עדיף טפי לזמן, משום דברוב עם הדרת מלך.

אם כן, גם לאוסרים לפצל מניין או זימון אין כאן איסור אלא עדיפות. הט"ז שם חולק ואומר שאין בזה עדיפות, משום שיש כאן שני צדדים, מחד גיסא - ריבוי האנשים שיעשו מצווה אחת, ומאידך גיסא - מאחר שבכל אחת מן הקבוצות ישנם עשרה, ומתקיים ברוב עם, יש צד לומר שדווקא בעריכת שני זימונים יותר הדרת מלך.

22 עיין באנציקלופדיה התלמודית שם הערות 24-25.

23 דרכי משה הקצר אורח חיים קצג.



המשנ"ב שם מביא שכך גם מסקנת האליה רבה, ושכן משתמע מלשון הרמב"ם.

הסברו של הט"ז אינו סותר את דברי הרמב"ם בעניין הבאת ביכורים. שם פני כולם מועדות לבית המקדש, וכל הדיון הוא על הדרך לשם, ולכן אין כאן שיקול נגדי של הוספת מצווה ציבורית נוספת, וממילא ברור שעדיפה ההתחברות.

כמו כן, הסבר זה גם אינו סותר את דברי הגמרא במגילה, המשווה בין בית כנסת של עיר גדולה לזה עיר קטנה, משום ששם אין דיון על פיצול והוספת מקום נוסף אלא התייחסות לשני מקומות קיימים, האחד גדול והאחד קטן, ולגדול ישנה חשיבות מטעם "ברוב עם הדרת מלך". הרב יעקב אריאל<sup>24</sup> מחלק בין בית הכנסת ובין זימון, ומסביר שחיוב בזימון הוא רק במצבים מסוימים, ומשמע שחז"ל לא ראו בזה חיוב גמור של ברוב עם הדרת מלך.

לענ"ד החילוק אינו ברור כל צרכו ואינו הכרחי. אין קושי לומר שלדעת הט"ז גם בהקמת בית כנסת נפרד אין פגיעה בהדרת המלך, והדבר מותר לכתחילה, כל עוד בשני המקומות ישנו מניין, וכפי שראינו בלשון הרמ"א, ישנה השוואה ברורה בין הדברים.<sup>25</sup>

באשר לטענה אחרת של הרב אריאל המופיעה לעיל שם,<sup>26</sup> שכתפילה ישנם גם חלקים שבהם אחד מוציא את האחרים, ואם כך יש כאן "ברוב עם" מכיוון אחר, עדיין יש מקום לטעון כדברי הט"ז, שכיוון שהחלוקה תיצור שני מניינים אין בכך שום בעיה.

כך עולה בהקשר זה בשו"ת משנה הלכות:<sup>27</sup>

והלום ראיתי בשו"ת אבני שוהם שהאריך ג"כ בהא שמעתתא ולבסוף העלה

24 'לאחדותה של הקהילה בנוסח התפילה' בתוך תחומין ט עמ' 197. ועיין במאמרו של הרב דרייפוס, שעליו חולק הרב אריאל, 'קביעת נוסח תפילה למנין חדש' תחומין ח עמ' 388-402, ובתגובת הרב דרייפוס בתוך מאמרו של הרב אריאל הנ"ל. עיין עוד הרב יעקב אריאל, 'באהלה של תורה' חלק ב סימן א.

25 כמובן ניתן לטעון שזו גופא המחלוקת בין הרמ"א לט"ז, אך לענ"ד אין סיבה לומר כך, וכמבואר.

26 עמ' 196 פסקה ב.

27 שו"ת משנה הלכות חלק ג סימן לט.

דהיכי דאיכא צורך מותר לחלק הצבור לב' כתות ולקרוא מפטיד כאן וכאן... ואני אומר כמה קשה המחלוקת לישראל ובודאי לענ"ד יותר טוב שלא לחלק... ועכ"פ אם יכולים לקרוא כל הסדרה בשני מקומות אז נראה דשפיר דמי ובהא לא חיישינן כלל אף דהוי סברא גם בהא משום ברוב עם הדרת מלך יקראו כולם יחד וכבר ראיתי כן להריב"ש ז"ל ואינני זוכר כעת מקומו שנשאל אי מותר לחלק צבור ויתפללו בב' מקומות גם ראיתי בכמה משו"ת הצדיקים האחרונים ז"ל לענין החיובים שהנהיגו לעשות כמה מנינים שכל אחד רוצה לזכות בתפלה ולהיות ש"צ ויש בזה אוסרים, מ"מ ראיתי בנוב"י מה"ת סי' ט"ו דלית מאן דחש לזה ושכן המנהג הי' בפראא אצל הגאון בעצמו...

בעל משנה הלכות מתיר לחלק את הציבור אפילו לצורך שולי יחסית, רצונו של כל אחד להיות ש"צ אם תהיה קריאה מלאה בכל אחד מן המקומות.

**לסיכום נקודה זו:** העלינו שהבעייתיות בהפרדת מניין תפילה מטעם "ברוב עם הדרת מלך" שנויה במחלוקת, וגם לאוסרים היא איננה אסורה אלא רק מועדפת.

**ב - ברוב עם הדרת מלך מול רצון בתפילה משמעותית**  
אף אם נאמר כי יש בהקמת מניין חדש בעיה של ברוב עם הדרת מלך, עדיין יש מקום לבדוק אם הדבר עומד מול הרצון בתפילה משמעותית.

#### דחיית ברוב עם הדרת מלך

מפורש בגמרא שאיסור ברוב עם הדרת מלך נדחה מפני מעלת זריזין מקדימין. עולה מכאן שמדובר במעלה שבהחלט יכולה להידחות מפני עניינים אחרים, ובייחוד כאלה הקשורים לתפילה עצמה.<sup>28</sup>

כאן המקום לעיון משמעותי בתשובת הרדב"ז, שהיא אכן יסוד בסוגיה זו.

הרדב"ז נשאל בעניין קהל שחלק ממנו רוצה להיפרד משאר הקהילה. להלן חלק מלשון השאלה:<sup>29</sup>

שאלה ילמדנו רבינו מענין כה"ר יהודה אבואלפ"ם וחביריו יצ"ו. שהיו עם

28 עיין בשו"ת יביע אומר ח"ב יו"ד יח שמאריך בכך ומעמיד את מסקנת הגמרא בניגוד לאחרונים שפקקו בכך.

29 שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תעב.

הקהל כשאר כל קהל בכל ענייניהם הן בקופה של צדקה הן במסים הן בכל דבר, לאחר זמן רב טענו שהם קפויין ושלא ירצו להשתדל עוד עם הקהל ממקדמת דנא וזה היה לסבת מה ונמנעו מלתת עם הקהל בקופה ושאר צורכי ענינים קצת זמן...

הרקע הוא קהל הקפויין,<sup>30</sup> דהיינו מגורשי ספרד ובהם הריב"ש והרשב"צ שהגיעו למצרים והשתלבו בקהל המערביים, דהיינו יוצאי המגרב, ובאופן מדויק יותר - יוצאי תוניס. לאחר כמאה ועשרים שנה, כאשר הגיעו מגורשים נוספים, רצו אותם מגורשים לחזור להיות "ספרדים" ולהקים קהל משלהם.

הרדב"ז דחה את רצונם לעניין תשלום המסים וכל הקשור לזה, אך קיבל את רצונם להקים בית כנסת נפרד. וזו לשון התשובה:

גרסינן בפ' אין עומדין. אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך מריבה ולא מתוך כעס ותו גרסינן ר' חנינא ביומא בדיתחא לא הוה מצלי פי' ביום שהיה כועס. תו גרסינן כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל... למדת מכל הני שלא יתפלל אדם לא במקום שטורד מחשבתו ולא בזמן שמבטל את כוונתו.

ומעתה, היחיד או הרבים שיש להם איבה או שנאה או כעס או מריבה עם הצבור אין תפלתם רצויה ואסור להם להתפלל שם שמחשבתו טרודה ולא יוכל לכיין בתפלתם וכ"ש אם מכעיסין אותו על פניו תמיד וכ"ש אם הכעס הוא עם מנהיגי הקהל ואי לאו דמיסתפינא הוה אמינא דטב ליה להתפלל ביחיד מלהתפלל בחברת בני אדם שאין דעתו נוחה מהם.

עוד יש טעם אחר דאין ראוי לאדם שיתפלל אלא במקום שלבו חפץ. כי היכי דאמרינן אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ וטעמו של דבר כי בהביט האדם אל מי שדעתו נוחה בו נפשו מתעוררת אל הכוונה השלימה ודעתו מתרחבת ולבו שמח ונחה עליו אז רוח ה' כענין שאמרו בנבואה. עוד אמרו בספרי החכמה כי בהיות האדם מתכוון אל רבו ונותן אליו

30 מקור השם: יהודי אראגון שבספרד נאלצו בשל גזרת הרשויות ללבוש מעין גלימות מיוחדות שנקראו cape ronde ולכן כונו קפויים. עיין בכל זה במאמרו של מיכאל ליטמן, "היחסים בין הקהלים במצרים במאות הטז' והיז'", פעמים 16, תשמ"ג. תורה להילה בן אליהו על עזרתה בעניין זה.

לבו תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו מהשפע אשר עליו ויהיה לו נפש יתירה  
וזה נקרא אצלם סוד העיבוד בחיי שניהם...

וזה הטעם בעצמו בתפלה כי בהביט האדם אל אודהו או לקרוביו או  
לרבו או למי שדעתו נוחה תתעורר נפשו אל הכוונה השלימה ונתוסף עליו  
רוח ממרום וזה דבר שהשכל מורה עליו וההפך הפך.

וא"ת הא אמרינן דאינו דומה קלוס המלך והדרתו במתקלם באנשים  
מרוכים לקלוס שהוא מתקלם באנשים מעטים והכי אמרינן לענין מגלה  
והלל וברכות ולענין תפלה וקרא כתיב ברוב עם הדרת מלך וכתיב נמי הן  
אל כביר לא ימאס? ...

הא לא קשיא דכיון שהם לבות חלוקים אין קלוסן עולה יפה ולפיכך נהגו  
בכל גלילות ישראל שכל בני עיר ולשון אחד עושין להם קהל בפני עצמו ולא  
יתערבו עם אנשי עיר ולשון אחר ולא היה אחד מהרבנים שמיחה בידם כי  
בחלוק המקומות והלשונות יתחלקו הלבבות ואין קלוסן עולה יפה... הא  
למדת שיכול היחיד ללכת להתפלל במקום שלבו חפץ אפילו היה אביו  
רגיל להתפלל באותו מקום דאדרבה ממקום שבאת בזמן שהיה אביו ז"ל  
שם היתה דעתו רחבה ונפשו חפצה אבל אחר שמת ונתחדש איבה ללכת  
למקום אחר עדיף טפיו...

וכל זה בזמן שכולם לב אחד הוא שקלוסן עולה יפה. אבל אם חלק לבם  
יותר טוב הוא שיתפללו כל כת לעצמה ולא שייך הכא לא חזקתו ולא חזקת  
אבותיו כדכתיבנא. ולא תטעה בדברי לומר שאני סובר שהחלוקה טובה ח"ו  
דקרא כתיב חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו וגו' אלא צריך  
להשתדל שיהיו לב אחד לאביהם שבשמים ואם אי אפשר אלא שתמיד הם  
מתקוטטין והם במחלוקת דחה הרע במיעוטו.

הארכתי בהבאת התשובה כדי לדייק בה היטב. הרדב"ז מאפשר הקמת  
בית כנסת נפרד למרות ביטול המעלה של ברוב עם הדרת מלך. מסיום  
דבריו ניתן להבין שהסיבה היא מניעת המחלוקת ואילולא המחלוקת אין  
לכך מקום.

אכן כך הבין את הדברים הרב יעקב אריאל,<sup>31</sup> ולכן פסק שעדיף לא  
להקים מניין נפרד, גם כאשר מדובר על נוסחים שונים.<sup>32</sup>

31 במאמרו הנזכר לעיל עמ' 196 ועיין עוד בשו"ת חבל נחלתו יב, א שאף הוא הבין כך.

32 וזוהו חלק על הרב דרייפוס במאמר הנ"ל.

לעניות דעתי, מדברי הרדב"ז נראה אחרת לחלוטין.<sup>33</sup> עיקר נימוקו של הרדב"ז אינו עיסוק בשאלת המחלוקת אלא באיכות התפילה כאשר הלכות חלוקים. הרדב"ז מדבר על כך שכאשר אדם מתפלל עם מי שיש לו כעס עליו, מחשבתו טרודה, ולכן אסור לו להתפלל שם. ובניסוח חיובי - תפילה עם אנשים האהובים על האדם מעוררת את לבו. אדם צריך להתפלל במקום שלבו חפץ, ושם "דעתו מתרחבת ולבו שמח, ונחה עליו רוח ה'". במלים אחרות, בחלק זה של התשובה המחלוקת היא גורם מפריע בתפילה ולא עצם הבעיה. לכן זה גם המנהג בכל הקהילות, ולא דווקא בהקשר מחלוקת.

אמנם מקומה של המחלוקת אינו נעדר מכאן, והיא בהחלט חלק מן השיקולים לאפשר את הקמת המניין, ואולם אין נראה כי זה הנימוק היחיד ואף לא העיקרי.

עיקר היתרו של הרדב"ז מבוסס על הרצון בתפילה משמעותית לאותו ציבור, ורצון זה דוחה את השיקול של ברוב עם הדרת מלך. יש לשים לב שהטיעון אינו מנהג האבות, ככל הנראה בין היתר משום שהמנהגים כבר התערבבו, אדרבה תוך כדי התשובה עולה הרצון של אדם לשנות ממקום שבו התפלל אביו. כאמור, סיבת ההיתר היא פגיעה בתפילה במקום שאין אדם חפץ להתפלל בו.

אין לכחד כי ישנו ספק מסוים בהבנת התשובה. מקום הספק מצוי בסוף הדברים, הרדב"ז אומר שעדיף האיחוד, אלא שאם לא ניתן לאחד בגלל המחלוקת, עדיף להיפרד וזה הרע במיעוטו. אך לאחר העיון בכל הדברים, נראה ברור שהנקודה המרכזית, כאמור, אינה עצם המחלוקת אלא הפגיעה בתפילה. לפיכך אם ניתן לאחד את הלכות, ובכך גם למנוע את הפגיעה בתפילה, בוודאי הדבר עדיף ויש בכך הן משום מניעת מחלוקת הן משום ריבוי הדרת המלך. אולם אם אין הדבר ניתן, נראה שיש מקום בהקמת מניין חדש לא רק משום המחלוקת שתיווצר במניין הקיים, אלא כדי ליצור תפילה עמוקה ויכולת כוונה גדולה יותר.

יתרה מכך, ניתן בהחלט להבין בדברי הרדב"ז שכוונת המושג לבבות

33 כאן המקום להודות לראש ישיבתנו הרב דוד אסולין שהאיר את עיני בנייתו התשובה.

חלוקים אינו דווקא מחלוקת אלא רצונות שונים. במציאות נדמה שבמקרים רבים לא תהיה הפרדה מלאה בין הדברים. היינו אם ישנם חלקים בקהילה החשים שאין ביטוי לאופן התפילה והקהילתיות שהם חפצים בו, רב הסיכוי שדבר זה יתבטא גם במחלוקת.

בשו"ת מהר"ם שיק דן בענין הקמת מניין ע"י אנשים החפצים להתפלל בנוסח ספרד אף על פי שאין זה נוסח אבותם, וז"ל:<sup>34</sup>

ואע"ג שכ' המג"א הנ"ל דלכל מנהג יש שער למעלה ואין לשנות. מ"מ נ"ל מי שנפשו חשקה למנהג האחר, ע"ז לא אמר המג"א, דמצינו בגמרא וכן הוא בחובת הלבבות, שלמצוה או מעשה שהאדם מוצא כנפשו חשק בוודאי יש צואת המצוה והמעשה שייכות לנשמתו ספי ואני מפרש כזה כוונת הכתוב מה' מצעדי גבר כווננו ודרכו יחפץ דהיינו ששם השי"ת בנפשו החפץ לאותו דבר וכו'. וכבר נתפשט הדבר בהרבה קהילות כי האנשים שרוצין להתפלל בנוסח ספרד עושין להם מנין כפ"ע. וכן כתב מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל בחלק ששי מתשובת חת"ס בתשובה הראשונה דאין בזה משום אגודות אגודות.

הקשר הדברים הוא נוסח ספרד החסידי שהתפשט במזרח אירופה. המהר"ם שיק מגבה הקמת מניין בנוסח זה מחמת רצון הלב המעיד על שייכות נשמית אל הדבר.

יש לדייק שאין מדובר דווקא באנשים הרוצים לשנות את הנוסח על מנת להתפלל בכוונות האר"י,<sup>35</sup> אלא כנראה באנשים הנוטים אל החסידות ורוצים להתפלל בנוסח זה.

ברומה לזה כתב בשו"ת בית שלמה:<sup>36</sup>

אף אם לפעמים נהגו קצת מן העם להתפרד מבית הכנסת או מבית המדרש שכבר התפללו בו, ולקבוע להם מקום תפלה לעצמן, אם עושים כן מתוך שאין לבבם שלם עם הראשונים, ואין דעתם נוחה להתפלל עמהם, באיזה כוונה שהוא לשם שמים, הדין עמהם, כאשר האריך בזה הרדב"ז...<sup>37</sup>

34 שו"ת מהר"ם שיק סימן כד.

35 וכפי שעשה הרב נתן אדלר רבו של החת"ס, שהוא רבו של המהר"ם שיק.

36 שו"ת בית שלמה חלק ב סימן כו.

37 ועיין עוד בשו"ת חבל נחלתו יב, א ובמקורות המובאים שם.

### ג - ברוב עם הדרת מלך - התבוננות נוספת

בעקבות הדברים יש מקום להתבונן במהות המושג ברוב עם הדרת מלך. מדוע הדרתו של המלך גדלה בריבוי העם?

הריטב"א כותב כך:<sup>38</sup>

שיותר כבוד יש לדברים אלו [כשהקהל] גדול.

דהיינו ריבוי הציבור מגדיל את כבוד המעמד.

ניתן להבין שהעניין הוא כמותי גרידא. דהיינו ריבוי הנוכחים יוצר מעמד מרשים וחגיגי יותר, ולעתים גם מגדיל את כמות האנשים הנקשרים אל המצווה.

ואולם נראה שיש מקום גם להבנה אחרת.

על פסוק זה כותב ר' יונה במשלי כך:

מה מאוד ירא את הש"ת בוטח ושלו מן המלך כי הירא את השם אין בטחונו תלוי בב"ו, ובטחון המלך תלוי בבריות כי ברב עם ובאפס לאום מתחת רזון יראת האדון.

לדבריו, הפסוק מנגיד בין מלכות שמיים למלך בשר ודם. הצורך של מלך בשר ודם בריבוי עם הוא דווקא עדות על קטנותו, על תלותו בכבוד חיצוני.

כמובן, אין בפירוש זה כדי להקשות על ההבנה שהעלינו קודם לכן, משום שאצל מלך בשר ודם מדובר על נתינים הכפופים למלכות, ואילו אצל מלך עליון מדובר על מאמינים הרוצים בו.

אף על פי כן ייתכן לכוון את הדברים למקום אחר, אולי עמוק יותר.

תובנה כזאת עולה מדברי ר' צדוק, וז"ל:<sup>39</sup>

וביום שני גדול ה' וגו' על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן... מלך אינו בלא עם וברוב עם הדרת מלך דמלוכה הוא לשון עצה כטעם (משלי כה, ג) לב מלכים אין חקר. שמצד ממשלתו על ריבוי אנשים שונים שאין דעתן שוה צריך לב רחב ועצה על זה איך לאחד ריבוי דעות שונות ההפכיות. ולכך כשרצה השם יתברך להגדיל ולהוסיף הילולו ברא גם הבריאה דיום

38 חידושי הריטב"א מגילה כז ע"א.

39 ר' צדוק הכהן מלובלין, רסיסי לילה אות מח.

שני שהוא ההבדלה בברואים דהיינו שיהיו ברואים שונים. ושורש התחלת  
הבדלת הנבראים היה בעשיית הרקיע ביום שני להיות מבדיל בין עליון  
לתחתון ונתהווה חילוק בנבראים ומזה נמשך כל מיני הבדלות כמו שמובא  
בוהר (ח"א יז א) דמחלוקת נמשך מיום זה...

ומחלוקת שהוא לשם שמים אמרו ז"ל (עירובין יג, ב) אלו ואלו דברי  
אלהים חיים ושניהם נקראו עיר אלהינו ועצת ה' כי הלא השם יתברך ברא  
דעות שונות ורק דמצד זה נמשך גם כן מחלוקת קרח ועדתו ואיתא בוהר  
(ח"א יז, ב) קרח הוה שירותא דמחלוקת כפום רוגזא וכו' יעוין שם... ועל כן  
נברא ביום שני מדת הצמצום ושמאל הרוחה נגד ימין המקרבת ומזה נעשה  
ההבדלה לומר עד פה יבוא השגת נברא זה ועד פה זה.

לדברי ר' צדוק, הקב"ה מחלק את הנבראים בעולם על ידי מידת הגבורה  
כדי להרכות את השבח העולה מהופעה מרובת גוונים המתאחדת להרמוניה  
אחת. אחדות זו מעידה על גדולתו של המלך, שממקורו מופיעים כוחות  
שונים ומנוגדים המתקשרים זה בזה על ידי מלכותו של המלך.

אמנם שורשי דבריו של ר' צדוק כאן נטועים בעולמות האגדה ועוסקים  
בבריאת העולם, אולם דומני שייתכן שניתן להפיק מהם גם תובנה  
הלכתית.

ייתכן שריבוי השותפים למצווה קשור דווקא לשוני בין האנשים, ולכך  
שלמרות השינוי ולמרות ריבוי הדעות הם מצליחים לחוש ולתפקד כגוף  
אחד, תוך נתינת מקום לשונותו של כל אדם או קבוצה. באופן כזה אכן  
מתרבה הדרתו של המלך משום שהעיסוק במלכותו עשיר דיו כדי לאפשר  
חיבור בין כוחות שונים וממילא לאגר לכבות נפרדים.

להבנה זו יש מקום לומר שכאשר ישנו ציבור גדול אבל חלוק בלבבו,  
כלשון הרדב"ז, אין מתקיימת כאן המעלה של ברוב עם הדרת מלך. דהיינו  
אם ישנו ציבור שבתוכו מחלוקת, ואפילו אם אין מחלוקת אך חלק מן  
הציבור מרגיש שעולמו נדחק ואינו מקבל ביטוי, אין כאן הדרת מלך.  
ייתכן שזו משמעות לשון הרדב"ז "אין קילוסן עולה יפה", דהיינו הדרת  
המלך אינה מתגדלת וממילא אין בכך עניין.

אם כנים דברינו, הבנה זו מטעינה את סוף דברי הרדב"ז במשמעות  
עמוקה. אם ניתן לאחד את הקהילה באופן שייתן מענה רוחני לכל הכוחות  
הפועלים, הרי ודאי שכך צריך לעשות וכך תיווצר הדרת מלך מרוממת  
ביותר.



במבט קהילתי - אחדות כזאת יכולה להתקיים על ידי פתרונות מעשיים כתפילה בסגנון מסוים פעם בחודש, הכנסת שינויים מסוימים החשובים במיוחד לקבוצה הרוצה לפרוש, שיתוף גדול יותר של אנשים נוספים בהחלטות הנוגעות לחיי הקהילה ולסדרי התפילה, או בירור של יתרונות האחדות וחסרונות המחלוקת.

ברם אם אין ניתן לעשות כן, הרי שבעצם אין כאן הדרת מלך אמיתית וממילא הפירוד עדיף.

בנקודה זו ברצוני לחזור לשאלה שעלתה לעיל - מה תהיה ההתייחסות במצב ההפוך במידת מה לדברי הרב"ז, מצב שבו כרגע יש שלום ודווקא הפרישה מן הקהילה היא שתעורר מחלוקת. האם גם כאן יהיה מקום להתחשב ברצונם הרוחני של חלק מחברי הקהילה? האם הרצון בתפילה או בקהילתיות משמעותית גובר גם על שיקולי המחלוקת? קשה להביא ראיה מוחלטת לעניין זה, אולם נראה שכאן יש להיות זהירים הרבה יותר מחמת הנזק הגדול שבמחלוקת. אמנם עדיין אין לשלול לגמרי את האפשרות שגם כאן הדבר אפשרי.

נראה שהדברים תלויים מאוד בהערכת המציאות - עד כמה תיגרם מחלוקת ואם ישנן דרכים למזער אותה.

כאמור לעיל, בפועל ברוב המקרים ניתוח המציאות לא יתאים לדגם הזה. בדרך כלל הישארות יחד ללא רצון הלבבות יוביל למחלוקת. בוודאי הדבר נכון אם כבר ישנה ברקע מחלוקת קיימת. במצב זה פעמים רבות דווקא ההיפרדות תמעט את המחלוקת בפועל.

#### 4. פגיעה במניין הקיים או בזכויות כלכליות

דברי הרב"ש שהובאו בתחילת התשובה עולה חשש נוסף והוא הפגיעה במניין הקיים. חשש זה הורחב בכמה תשובות המובאות בפחד יצחק,<sup>40</sup> ודבריו הובאו בפתחי תשובה.<sup>41</sup>

חשש זה שייך לתחום חושן משפט ולכן יש לדרון כאן בגדרי "עני המהפך בחררה" ו"יורד לאומנות חברו". בדיון זה אקצר כיוון שאיננו עיקרי כאן ואף איננו מעשי בדרך כלל.

40 ערך בית הכנסת. עמודים שטו- שכו במהדורת מוסד הרב קוק.

41 חושן משפט סימן קסב אות ו.

בעניין עני המהפך בחררה - בפשטות הדבר תלוי במחלוקת הראשונים והאחרונים אם דין זה שייך בהפקר ובמציאה<sup>42</sup> משום שכאן לרוצים לפרוש אין מענה אחר לצורך שלהם והדבר דומה להפקר ומציאה.

הרמ"א<sup>43</sup> הקל בדבר, בדעת השו"ע ישנו ספק<sup>44</sup> וגם למחמירים (וכך נראה בפשט דבריו) נראה שלימוד תורה שונה משום שלא מן הכול זוכה אדם ללמוד<sup>45</sup>, וכך יש לומר גם כאן - "לא בכל מקום זוכה אדם להתפלל", וכפי שמורחב בדברי הריב"ש שהובאו לעיל.

גם אם ישנה בעיה מצד עני המהפך בחררה, נראה שזו קיימת רק כאשר בבית הכנסת הקיים יהיה קושי בהשגת מניין, בדומה לעני המהפך בחררה הלוקח את הדבר שרצה חברו לקחת.

בעניין "יורד לאומנות חברו" - כיוון שמדובר כאן על בני אותו מקום, נראה שוב כי הבעיה תהיה רק כאשר מדובר על פסיקת חיות, דהיינו בנידון שלנו גרימה לכך שבבית הכנסת הקיים לא ייוותר מניין לתפילה או יצטרכו להשקיע ממון כדי לגייס מניין, וכך אכן עולה בתשובות המובאות שם.

עוד יש להעיר שאפילו במצב של פסיקת חיות אין ברור לגמרי שישנו איסור כאשר מדובר על בני אותו מקום, והדבר נתון במחלוקת.<sup>46</sup> גם השוואת הדיון על תחרות עסקית לכאן איננו מובן מאליו, משום שמדובר על עניין שאיננו כלכלי ביסודו, וכמו כן יש מקום לומר שכיוון שמדובר על דבר מצווה, אין כאן בעיה.<sup>47</sup>

אך אם אכן אנו מקשרים סוגיה זו לכאן, גם אם אין הדבר אסור לגמרי, הרי שישנה מידת חסידות בהימנעות מכניסה לכל עסק של חברו. אולם כיוון שאין מדובר בעסק אלא על מקום תפילה, והדבר נעשה לשם שמיים,

42 עיין קידושין נח ע"ב, תוספות שם, רמב"ן ורשב"א בבא בתרא נד, ומשם בארה.

43 חושן משפט רלז, א.

44 עיין נתיבות המשפט שם ס"ק ב.

45 סמ"ע שם סעיף ב.

46 מקור הדברים בסוגיה בבא בתרא כא: שאני דגים דיהבי סיירא, ובפרוש הרימ"ג. עיין שו"ע ורמ"א חושן משפט קנו, א-ב. שו"ת הרמ"א סימן י, וע"ע בשו"ת חתם סופר סימן סט וסימן קיח, בית אפרים חו"מ כו, דברי חיים א, כ, ועוד.

47 עיין בסוגיה שם שכא.

אין נראה ששיקול זה יעמוד מול הרצון להקים בית כנסת אם אין פגיעה מוחלטת במניין הקיים.

אם אכן מדובר על פגיעה במניין בבית הכנסת הקיים, ניתן לדבר גם על לקיחת חזקת המצווה.<sup>48</sup>

**לסיכום נקודה זו:** אם מדובר ביישוב קטן או שהערכת המציאות היא שהקמת המניין תגרום לכך שלא יהיה מניין בבית הכנסת הקיים, הרי שיש מקום לומר שהדבר אסור, ובוודאי נראה שאיננו ראוים להימנע מכך בכל דרך.

אם אין מדובר על כך, הרי שאנו חוזרים לדברי הריב"ש שיש לדון איך ניתן לקיים את שני המניינים בצורה טובה, אך לא למנוע את הקמת המניין.

בעל המשנה ברורה מעלה חשש נוסף השייך לאותו תחום. כך הסביר בשער הציון את דברי המג"א האוסר להתפצל:<sup>49</sup>

...ועוד שעל ידי התחלקות באים כמה מכשולים והזקות לצדקות וללמוד תורה בצבור וכהאי גוונא.

דברי שעה"צ אינם ברורים לי כל צרכם. ראשית - הוא אינו מפנה למקור ברור לדבריו.<sup>50</sup> שנית - מבחינת הסברה, אם החשש הוא ממיעות צדקה באופן כללי, אין סיבה לחשוב שבמקום התפילה החדש תינתן פחות צדקה מאשר במקום הקיים. אם הכוונה היא צדקות לבית הכנסת (או למשל מסי ועד), בפשטות אדם שמתפלל במקום מסוים אינו מתחייב להתפלל בו בקביעות ובוודאי אינו מתחייב לתת צדקה כזאת או אחרת או להחזיק את המקום אלא אם כן הייתה הסכמה מפורשת על הדבר או תקנה של הקהל וכפי שעולה בחלק מן התשובות.

עניין זה מתקשר לשאלה נוספת - מיהו הקהל, מה יוצר כאן את המחויבות הבסיסית, לפחות בהקשר הכלכלי?

48 בית יוסף אורח חיים קנז, שו"ת מהרי"ק סימן קיג.

49 שעה"צ סימן קנ אות ג.

50 אמנם בשו"ת הרדב"ז שם עולה בהחלט גם דיון כספי וכפי שזכור, אך הרדב"ז מפריד בינו ובין עצם הקמת המניין. בכמה מן התשובות (עייין בפת"ש שהובא לעיל) ישנו גם דיון ממוני בשאלה אחרת - נכסי הקהילה, וזה חורג מדיונונו כאן.

## 5. מיהו קהל

בשורת הרא"ם כתב כך: 51

אף על גב דלאותו חלוק שנפל ביניהם אשר מסבתו נפרדו והוצרכו להכנס  
בדיני ההקדשות חטאו בו חטא גדול וצריכים כפרה עליו דשלא כדין עשו מה  
שעשו שנפרדו מהם כי היה להם שימנו על אותו ענין שנפל החלוק ביניהם  
וילכו אחר רוב דיעות מכיון שאותו ענין היה מהענינים השייכים לקהל שכל  
הקהל בכללו נקראים בית דין לאותם הענינים דומיא דדיינים שנתוועדו  
בבית דין... החולק עם הרבים נקרא חוטא.

ובדומה לזה עולה בתשובות נוספות.

נראה שבקהילה עירונית של היום אין דין של קהל במוכנו המלא,  
וקשה לדבר על מחויבות מלאה משום שכל אדם יכול לקום וללכת, אלא  
אם כן הייתה הסכמה מפורשת אחרת. ייתכן שהדברים שייכים ביישוב  
שבו ישנה אחריות כלכלית משותפת מסוימת.

גם אם יש להתחשב בשיקול זה, מדברי הריב"ש שבהם פתחנו את  
המאמר, ודומני שגם מדברי הרדב"ז, עולה שאין להימנע מהקמת בית  
כנסת בשל שיקולים כאלה, אלא למצוא את הדרך לפתור את הקושי  
הכלכלי.

דברים אלו נכונים בהקשר הכלכלי. כאשר אנו מדברים על ההקשר  
המהותי של מניעת מחלוקת, או ברוב עם הדרת מלך, ברור שהגדרים  
הקובעים אינם גדרים משפטיים של קהל, אלא המציאות בפועל.

## ג. סיכום הדברים

כאשר חלק מן הקהל רוצה להיפרד ולהקים מקום תפילה וקהילה נפרדים,  
יש להתבונן בשאלות הבאות:

ראשית, אם הקמת מקום התפילה תביא לגויעתו של מקום התפילה  
הקיים, הרי שיש להימנע מכך. יש לנסות למצוא דרך כיצד מתגברים  
על המחלוקות.

51 שורת הרא"ם סימן נג.

שנית, אם הקמת מקום התפילה לא תפגע בעצם קיום המניין הקיים, יש לשאול את השאלות הבאות:

א. מהו המניע להיפרדות?

ב. האם ניתן לאחד את הקהילה ומה יהיה מחיר האיחוד?

אם המניע הוא מחלוקת, או טענות כאלה או אחרות שאינן נוגעות לגוף התפילה, ברור שעדיף להימנע מפיצול. יש לעשות כל מאמץ בעזרת מנהיגי הקהילה או גורמים חיצוניים לנסות ליישב את המחלוקת.

בחיי קהילה פעמים רבות הבנת הצרכים של גורמים שונים בקהילה, ונתינת מקום לכוחות שונים ליותר פעילות והשפעה, תוכל לפתוח פתח משמעותי לשלום ולצמיחה מחודשת. יש מקום להיעזר במודלים שונים של תהליכים קהילתיים או בתהליכי גישור כדי להגיע להבנות כאלה. ברם אם התחושה היא שאין ניתן להגיע להבנות, הרי שעדיפה ההתפצלות על פני אחדות חיצונית המכסה על מחלוקות, משום שדרכן של אלה להתעצם ולהיות קשות יותר.

אם המניע הוא רצון להתחדשות בעבודת ה' בסגנון התפילה או גם בתפיסת הקהילתיות - גם כאן יש מקום לנסות להגיע להבנות שייתנו ביטוי לקולות שונים בעבודת ה'. אם דבר זה אפשרי והתחושה היא שכל הצדדים מרגישים שבית הכנסת מאפשר להם תפילה ועמידה משמעותיות מול ה' - מה טוב, ויש בכך ברוב עם הדרת מלך במובנו הגבוה ביותר. בהחלט ישנו מקום לווייתורים מסוימים כדי לאפשר את אותה אחדות. אולם אם התחושה היא שהחיבור יהיה במחיר פגיעה קשה בעבודת התפילה ובעבודת ה' של חלק מן השותפים - הרי שיש מקום להיפרד ולא לדווקא בגלל שיקולי מחלוקת.

במציאות הדברים במקרים רבים משולבים זה בזה, וממילא גם שיקול המחלוקת יוביל להיפרדות.

שאלות כלכליות הנלוות לפיצול המניין צריכות להיות נידונות בפני עצמן, וכדרך כלל אינן צריכות להיות הגורם לאי-הקמת המניין החדש.